

1. Герштейн, Э. Г. Французский музыкальный экзотизм конца XIX – XX веков : к проблеме взаимодействия культур Запада и Востока : автореф. дис. ... канд. искусствоведения по специальности 17.00.02 Музыкальное искусство / Э. Г. Герштейн ; Государственный институт искусствознания Министерства культуры Российской Федерации. – М., 1995. – 24 с.

2. Данилова, А. В. Образы Китая в зеркале западноевропейского и русского музыкального искусства / А. В. Данилова // Южно-Российский музыкальный альманах. – 2017. – № 3 (28). – С. 89–93.

3. Сун, Юй. Влияние китайской культуры на творчество европейских композиторов : (XVII – первая половина XX в.) / Сун Юй // Навуковы пошук у сферы сучаснай культуры і мастацтва : матэрыялы навуковай канферэнцыі прафесарска-выкладчыцкага складу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, прысвечанай Году культуры ў Рэспубліцы Беларусь (Мінск, 24 лістапада 2016 г.) / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў. – Мінск, 2018. – С. 513–518.

4. Чжан, Юань. Восточные рецепции в творчестве И. Стравинского / Юань Чжан // Науч. труды. Белорус. гос. акад. музыки. – Минск, 2015. – Вып. 34: Музыкальный театр: история и современность / сост. Н. О. Артюнова. – С. 195–201.

ШЛЯХ ДА НАЦЫЯНАЛЬНАЙ УНІВЕРСАЛЬНАЙ ЭНЦЫКЛАПЕДЫІ: АД ПЕРАКЛАДУ ДА АРЫГІНАЛЬНАГА ПРАЕКТА

К. В. Суша,

*суіскальнік вучонай ступені кандыдата навук
установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў»*

Універсальная энцыклапедыя – гэта даведачная праца, як правіла, выкананая калектыўна, якая мае на мэце сістэмна адлюстраваць ўвесь назапашаны чалавецтвам запас ведаў. Аднак у культуралагічным дыскурсе ўніверсальную энцыклапедыю варта разглядаць не толькі як звод ведаў, але і як тэкст культуры, які ўбірае ў сябе значны комплекс ідэй, каштоўнасцей, ідэалаў, норм, традыцый, сімвалаў і іншых структурных элементаў культуры. І асабліва яскрава ўніверсальная энцыклапедыя як адмысловы тып выдання ўвасабляе нацыянальную ідэю.

З XVIII ст., калі адбыўся пераломны момант у развіцці энцыклапедычнай справы і аформілася ідэя ўніверсальнай энцыклапедыі сучаснага

тыпу, кожная нацыя імкнулася да стварэння ўласнага энцыклапедычнага праекта. Такія энцыклапедыі рыхтуюцца пад ідэйным кіраўніцтвам групы інтэлектуалаў, якая з'яўляецца носьбітам пэўнай ідэалогіі. Згодна з ідэалогіяй падбіраюцца тэрміны, аўтары, аб'ём і структура артыкулаў, ажыццяўляецца рэдагаванне. Надзвычай важнай часткай гэтай ідэалогіі з'яўляецца нацыянальная ідэя. Яе ўвасабленне ўласціва ўсім арыгінальным, самастойна распрацаваным энцыклапедычным праектам. У кожнай з такіх энцыклапедый нацыянальная тэматыка займае дамінуючае месца, звычайна каля 40 % агульнага зместу, нягледзячы на тое, што ствараюцца яны як універсальныя, пра ўсё на свеце. Аўтарскі калектыў энцыклапедыі даводзіць чытачу годнасць сваёй нацыі, яе дасягненні і перспектывы, адстойвае яе незалежнасць, палітычныя, эканамічныя, сацыяльна-культурныя інтарэсы, умацоўвае нацыянальную самасвядомасць. Універсальныя энцыклапедыі становіліся адметнымі з'явамі ў культурным жыцці кожнай з нацый, што ажыццявілі іх падрыхтоўку, садзейнічалі развіццю навукі і грамадскай свядомасці.

Некаторыя з выдатных нацыянальных энцыклапедычных праектаў пачыналіся з ідэі перакладу на нацыянальную мову энцыклапедычнага твора іншай краіны, які атрымаў шырокую вядомасць. Матывы, якімі кіраваліся ініцыятары такіх праектаў, былі, перш за ўсё, камерцыйныя і асветніцкія. Але, як правіла, ужо на пачатковым этапе працы для задзейнічаных у ёй прадстаўнікоў нацыянальнай інтэлектуальнай эліты становілася відавочным, што ідэя простага перакладу непрымальная, бо яна не адпавядае сутнасным характарыстыкам і патэнцыялу ўніверсальнай энцыклапедыі, што кожная нацыя мае свой погляд на свет і таму ўніверсальная энцыклапедыя павінна быць менавіта нацыянальным праектам. У выпадках, калі першай універсальнай энцыклапедыяй у краіне ўсё ж становіўся адаптаваны пераклад энцыклапедыі іншай нацыі, з цягам часу культуратворчая эліта вярталася да гэтага пытання і ініцыявала ажыццяўленне ўласнага энцыклапедычнага праекта.

Гісторыя ведае нямала прыкладаў такога шляху развіцця энцыклапедычных праектаў. Сярод самых рэзанансных – падрыхтоўка французскай «Энцыклапедыі, або Тлумачальнага слоўніка навук, мастацтваў і рамёстваў» пад ідэйным кіраўніцтвам Дэні Дзідро і Жана ля Рона д'Аламбера (надрукавана ў Парыжы ў 1751–1780 гг. у 35 тамах) [7]. Першапачатковая ідэя гэтай знакамітай энцыклапедыі выглядала як выданне перакладу на французскую мову брытанскага энцыклапедычнага слоўніка Эфраіма Чэмбэра «Цыклапедыя, або Усеагульны слоўнік рамёстваў і навук», надрукаванага ў 2 тамах у Лондане ў 1728 г. [4]. Гэты слоўнік валодаў многімі якасцямі сучаснай універсальнай энцыклапедыі, напрыклад, у ім упершыню ў сусветнай практыцы былі выкарыстаны шматлікія перакрываючыя спасылкі, прызначаныя для злучэння

артыкулаў, размешчаных у алфавітным парадку. У прадмове Чэмберс імкнуўся прадставіць веды пра свет як строгую і несупярэчлівую сістэму і змясціў аналіз 47 раздзелаў ведаў, кожны з якіх суправаджаўся класіфікаваным спісам артыкулаў, – такім чынам, прадмову можна была выкарыстоўваць як даведнік, што дае кароткае апісанне зместу слоўніка і паказвае парадак, у якім трэба чытаць артыкулы.

Даведачная праца Чэмберса карысталася вялікай папулярнасцю сярод адукаваных слаёў заходнееўрапейскага грамадства, і нядзіўна, што французы наважыліся перавыдаць яе на роднай мове – Францыя тады не мела падобных твораў, гэта быў вельмі перспектыўны праект з камерцыйнага, так і з асветніцкага пунктаў гледжання. Ініцыятарамі перакладнога энцыклапедычнага праекта ў 1745 г. выступілі вучоны Готфрыд Селіус і парызскі кнігавыдавец Андрэ Ле Брэтон. Яны прыцягнулі да супрацоўніцтва англійскага перакладчыка Джона Мілса. Пераклад быў распачаты, але ў рэшце рэшт справа завяршылася спрэчкамі, судом, разрывам адносін і спыненнем працы. Узначаліць далейшае развіццё праекта запрасілі матэматыка Жан-Поля дэ Гуа дэ Мальвеса: гаворка ідзе ўжо аб перакладзе з адаптацыяй з магчымасцю перарабіць усе артыкулы, якія пададуцца непрымальнымі. Аднак і гэта спроба знайсці прыдатнага рэдактара для французскага энцыклапедычнага праекта аказалася няўдалай, у жніўні 1747 г., пасля года працы, Гуа дэ Мальвес быў звольнены і Ле Брэтон афіцыйна паставіў на чале праекта Дзідро і д’Аламбера, прычым на гэты раз было прынята рашэнне аб напісанні арыгінальнай энцыклапедыі. Дзідро адказваў за гэту працу на працягу наступных 25 гадоў і давеў выданне «Энцыклапедыі» да канца. Чаму французскія энцыклапедысты адмовіліся ад ідэі перакладу і пачалі распрацоўваць арыгінальны энцыклапедычны праект? Па-першае, да сярэдзіны XVIII ст. інфармацыя, прыведзеная ў даведачнай працы Чэмберса, ужо даволі моцна састарэла. Па-другое, бачанне свету ў французскіх асветнікаў значна адрознівалася ад тых поглядаў, на якіх засноўваў сваю працу брытанскі энцыклапедыст.

У выніку «Энцыклапедыя» Дзідро і д’Аламбера стала не толькі сінтэзам актуальных на свой час ведаў, але і помнікам неверагоднай рэдакцыйнай працы французскіх энцыклапедыстаў, увасабленнем іх мар і мэт, сімвалам эпохі Асветніцтва, крыніцай культуры і палітычнай зброяй, выключнай культурнай з’явай, якая нікога не пакінула абыякавым і аб’яднала ў складаным клубку супярэчлівых адносін выдаўцоў, рэдактараў, аўтараў, чытачоў, свецкія і царкоўныя ўлады. «Энцыклапедыя» падрыхтавала ідэалагічную глебу для Вялікай французскай рэвалюцыі і выступіла інтэлектуальным падмуркам працэсаў фарміравання французскай нацыі, якія адбываліся ў XVIII ст.

Яшчэ адным прыкладам развіцця энцыклапедычных праектаў ад перакладу да арыгінальнай працы з'яўляецца падрыхтоўка і выданне «Энцыклапедычнага слоўніка» Бракгаўза і Эфрона, які выйшаў з друку у 1890–1907 гг. [3]. Ініцыятар гэтага выдання Ілья Абрамавіч Эфрон нарадзіўся ў Вільні і паходзіў з івянецкай купецкай сям'і. У 1880 г. ён набыў друкарню ў Санкт-Пецярбургу і, натхніўшыся прыкладам вельмі паспяховага нямецкага энцыклапедыста Фрыдрыха Арнольда Бракгаўза, заключыў дамову з яго выдавецтвам, каб зрабіць пераклад на рускую мову нямецкага энцыклапедычнага слоўніка. Першапачаткова меркавалася абмежавацца перакладам гэтага выдання, толькі з больш падрабязным выкладам пытанняў, якія тычацца Расіі. Калі б усё адбывалася згодна з гэтым першапачатковым планам, магчыма, слоўнік Бракгаўза і Эфрона застаўся б шэраговай малазаўважнай з'явай у культурным жыцці Расіі. Першыя 8 тамоў, якія выходзілі пад рэдакцыяй прафесара Івана Яфімавіча Андрэеўскага, сапраўды былі амаль даслоўным перакладам нямецкага выдання з невялікай адаптацыяй для рускага чытача, ды і якасць перакладу выклікала масу прэтэнзій. Аднак з 9-га тома падрыхтоўку слоўніка ўзначалілі акадэмік Канстанцін Канстанцінавіч Арсеньев і прафесар Фёдар Фаміч Петрушэўскі, у склад рэдакцыі былі запрошаны знакамітыя навукоўцы і філосафы: Д. І. Мендзялееў, У. С. Салаўёў, С. А. Венгераў, А. М. Бекетаў, А. І. Ваеўкаў і іншыя. Падыход да падрыхтоўкі энцыклапедыі істотна змяняецца: значна ўзрастае колькасць арыгінальных артыкулаў, перакладны матэрыял адыходзіць на другі план, асноўная ўвага надаецца пытанням гісторыі і культуры Расіі. У выніку «Энцыклапедычны слоўнік» Бракгаўза і Эфрона стаў лепшай дарэвалюцыйнай расійскай універсальнай энцыклапедыяй і засведчыў важны этап станаўлення расійскай нацыі.

Нацыянальныя энцыклапедычныя праекты Іспаніі і Італіі, рэалізаваныя ў першай палове XX ст., даюць нам прыклад таго, як культуратворчыя эліты нацыі не маглі задаволіцца перакладнымі творамі і прагнулі стварэння ўласнай універсальнай энцыклапедыі. У першай трэці XX ст. у Іспаніі ўбачыла свет «Універсальная ілюстраваная еўрапейска-амерыканская энцыклапедыя» («Эспаса») – найбуйнейшая іспанамовная ўніверсальная энцыклапедыя, маштабны праект пад кіраўніцтвам Хасэ Эспаса Ангеры (выдавецтва «Эспаса») і Нікаласа Марыі дэ Ургоіці (выдавецтва «Кальпе») [6]. Яе выданню папярэднічала надрукаваная ў сярэдзіне XIX ст. па ініцыятыве іспанскага навукоўца і выдаўца Франсіска дэ Паула Меладэ 34-томная «Сучасная энцыклапедыя», якая, аднак, была не самастойна распрацаваным выданнем, а перакладам і адаптацыяй французскай энцыклапедыі з аднайменнай назвай. Пачынаючы з часоў Хрыстафора Калумба, Іспанія шмат стагоддзяў вяла актыўную каланіяльную палітыку, дзякуючы чаму іспанская мова замаца-

валася ў якасці дзяржаўнай на мностве заморскіх тэрыторый, і перш за ўсё – у краінах Лацінскай Амерыкі. І хоць да пачатку XX ст. большасць калоній атрымалі палітычную і эканамічную незалежнасць або трапілі пад кантроль іншых дзяржаў (у першую чаргу, ЗША і Германіі), іспанская культуратворчая эліта імкнулася захаваць ідэалагічнае і культурнае лідарства над іспанамоўным насельніцтвам сваіх былых тэрыторый. Адпаведна, «Энцыклапедыя Эспаса» задумвалася і рэалізоўвалася як грандыёзны інтэрнацыянальны збор ведаў для ўсіх краін, якія некалі былі іспанскімі калоніямі і ў якіх іспанская мова стала асновай далейшага развіцця нацыянальных культур. Энцыклапедыя мела рэкордны аб'ём – 72 тамы, пры гэтым пад адной вокладкай фактычна аб'яднаны не толькі ўніверсальная энцыклапедыя, але і тлумачальны слоўнік з элементамі слоўніка замежных слоў. Вельмі падрабязна асветлены літаратура і мастацтва іспанамоўных краін, у тым ліку змешчана мноства рэпрадукцый мастацкіх твораў. Выдаўцы не лімітавалі памер артыкулаў па найбольш важных прадметах, дазваляючы аўтарам падрабязна разглядаць іх з усіх бакоў. «Эспаса» стала сапраўдным помнікам іспанскай навукі і культуры.

У Італіі таксама ўжо ў XIX ст. быў выдадзены шэраг адаптаваных перакладаў замежных энцыклапедыяў. Аднак нацыянальная інтэлігенцыя марыла пра ўласны энцыклапедычны праект, які б адлюстравалі свет такім, якім яго бачаць італьянцы, з уласцівымі ім светапогляднымі акцэнтамі. Умовы для ажыццяўлення такога праекта склаліся толькі ў 1920-я гг. – умовы даволі спецыфічныя, бо да ўлады ў Італіі ў гэты час прыйшлі фашысты, у грамадстве назіраўся вялікі ўздых цікавасці да культуры і гісторыі краіны, рост патрыятызму і нацыянальнай самасвядомасці, закладваліся асновы ідэалогіі новай італьянскай дзяржавы. У 1925 г. у Рыме па ініцыятыве філосафа Джавані Джэнціле і палітыка і мецэната Джавані Трэкані быў заснаваны Інстытут італьянскай энцыклапедыі – інтэлектуальны і арганізацыйны цэнтр, ядро рэалізацыі праекта, вакол якога згуртаваліся лепшыя прадстаўнікі італьянскай навукі, аўтарытэтныя спецыялісты ва ўсіх галінах ведаў. Праект нацыянальнай энцыклапедыі атрымаў падтрымку з боку прэм'ер-міністра Беніта Мусаліні, які нават у якасці аўтара паставіў сваё імя пад шэрагам канцэптуальных ідэалагічных артыкулаў. Аднак памылкова звязваць «Італьянскую энцыклапедыю навук, літаратуры і мастацтваў», таксама вядомую як «Італьяна», або «Энцыклапедыя Трэкані», якая ўбачыла свет у 1925–1936 гг. у аб'ёме 35 тамоў [5], толькі з італьянскім фашызмам і яго ідэалогіяй. Гэта энцыклапедыя выспявала на працягу многіх гадоў, пачынаючы з эпохі нацыянальнага аб'яднання пад сцягамі Джузэпэ Гарыбальдзі і Джузэпэ Мадзіні, і стала грандыёзным культур-

ным праектам сусветнага значэння, па некаторых ацэнках, найвялікшай у гісторыі італьянскай выдавецкай кампаніяй у сферы культуры.

Варта адзначыць, што першы праект па выданні беларускай універсальнай энцыклапедыі, які спрабавала рэалізаваць у 1930-я гг. беларуская культуратворчая эліта, таксама характарызуецца ў адной з гістарычных крыніц – а менавіта ў падрыхтаванай для ЦК КП(б)Б дакладной записцы выконваючага абавязкі загадчыка аддзела друку і выдавецтваў ЦК КП(б)Б Бутэліна ад 22 кастрычніка 1937 г. – як заснаваны на перакладзе расійскай «Малой савецкай энцыклапедыі» і не здольны адлюстроўваць сапраўднае становішча і папулярызаваць сапраўды лепшых людзей БССР, адданых справе сацыялізму [2]. Аднак ацаніць, наколькі адпавядала рэчаіснасці такое меркаванне і які быў на самай справе падыход да стварэння беларускамоўнага сінтэзу ведаў у аўтараў і рэдактараў першай беларускай энцыклапедыі, сёння амаль немагчыма. Большасць з іх былі рэпрэсаваны, а матэрыялы падрыхтаванага да друку 1-га тома энцыклапедыі – знішчаны. Аднак з пратаколаў пасяджэнняў прэзідыума Акадэміі навук БССР мы ведаем, што вакол будучай энцыклапедыі гуртаваліся лепшыя прадстаўнікі беларускай навукі, літаратуры, мастацтва, уплывовыя члены камуністычнай партыі і грамадскія дзеячы; што была выпрацавана беларускамоўная тэрміналогія (43 тыс. слоў) для слоўніка энцыклапедыі; што да напісання артыкулаў былі прыцягнуты 450 аўтараў-спецыялістаў; што быў фундаментальна падрыхтаваны шэраг артыкулаў навукова-даследчага характару па пытаннях гісторыі Беларусі, беларускай літаратуры і народнай гаспадаркі БССР. На жаль, пабачыць плён гэтай працы мы, мабыць, ужо ніколі не зможам. Надрукаваная ў 1969–1975 гг. 12-томная «Беларуская савецкая энцыклапедыя» [1], хоць і была падрыхтавана ў рэчышчы савецкай ідэалогіі пад пільным цензурным кантролем кіраўніцтва СССР, аказалася тым не менш вельмі паспяховым, самастойным, паўнаважным нацыянальным праектам, які меў вялікае значэнне для беларускай нацыі і культуры.

Такім чынам, універсальная энцыклапедыя ўяўляецца шматгранным і шматпланавым тэкстам культуры, які мае вялікі патэнцыял для эталонага ўвасаблення нацыянальнай ідэі і яе актыўнага прасоўвання ў шырокай колы грамадства. Культуратворчыя эліты грамадства, якія распрацоўваюць і развіваюць нацыянальную ідэалогію, накіроўваюць значныя намаганні на стварэнне нацыянальнай універсальнай энцыклапедыі на этапе фарміравання нацыі і ў пераломныя моманты яе развіцця. Нават калі нацыянальны энцыклапедычны праект пачынаецца з ідэі перакладу даведачнага твора іншай краіны пад уздзеяннем камерцыйных і асветніцкіх матываў, рана ці позна нацыянальная інтэлектуальная эліта накіроўвае яго развіццё ў рэчышча ўласнага арыгінальнага праекта,

здольнага адлюстравачь працэс усведамлення нацыяй самой сябе, асэнсавання свайго месца ў свеце, стварэння нацыянальнай карціны свету.

1. Беларуская савецкая энцыклапедыя. – Мінск : Галоўная рэдакцыя БелСЭ, 1969–1975. – 12 т.

2. Селеменев, В. Энциклопедия, которой не было [Электронный ресурс] / В. Селеменев, Л. Селицкая // СБ: Беларусь сегодня. – 2002. – 7 сент. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/entsiklopediya-kotoryu-ne-bylo.html>. – Дата доступа: 30.03.2020.

3. Энциклопедический словарь. – Санкт-Петербург : Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1890–1907. – 86 т.

4. Cyclopaedia, or An Universal Dictionary of Arts and Sciences / comp. by E. Chambers. – London : James & John Knapton, 1728. – 2 vol.

5. Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti. – Roma : Istituto della Enciclopedia Italiana, 1929–1937. – 35 vol.

6. Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana. – Barcelona : Espasa-Calpe, 1908–1930. – 72 t.

КОНКУРСЫ, ФЕСТИВАЛИ КАК ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ

Л. С. Таирова,

*кандидат искусствоведения, доцент,
доцент кафедры народно-инструментального творчества
учреждения образования «Белорусский государственный университет
культуры и искусств»*

Жизнь современного человека строится на конкурсной основе, тем более процесс становления творческой личности буквально пропитан духом конкурсной состязательности. Конкурсы определяют современный уровень молодых исполнителей, дают возможность музыканту за определенный промежуток времени совершить большой рывок в своем профессиональном развитии. Подготовка к конкурсу – время наивысшего творческого роста, предельной концентрации сил, которые музыкант отдает для достижения максимального результата. На музыкальном конкурсе представляется уникальная возможность не только показать себя, но и приобрести бесценный опыт концертных выступлений, расширить свои исполнительские и репертуарные горизонты, сопоставить свои возможности с культурными запросами общества.

Конкурсы обладают большим профессиональным и воспитательным потенциалом. Они дают возможность музыканту-исполнителю осознать